

Mujo BERIDAN, mr., nezavisni istraživač
mujo.beri@gmail.com

GRADINA BERISALIĆI KOD OLOVA: FORTIFIKACIJSKI, TOPONOMISTIČKI I SEPULKRALNI SLOJEVI JEDNOG MIKROPROSTORA

Apstrakt: Rad istražuje gradinu u selu Berisalići kod Olova, s fokusom na njenu fortifikacijsku arhitekturu, podgrađe i nekropolu stećaka Lavšići. Terenski podaci, GPX tragovi, historijske karte i toponimija analizirani su u odnosu na tipologiju gradina (Basler, Korošec, Radimsky) i kulturno-historijski kontekst Glasinačke kulture. Poseban akcenat stavljen je na natpis: „Ase leži Dabiživ na svojoj zemlji plemenitoj“¹ koji svjedoči o društvenom statusu lokalne zajednice. U radu se razmatra i kontinuitet imena Berisalići kroz osmanske deftere iz 15–17. stoljeća, što ukazuje na dugotrajan identitetski sloj prostora. Iz svega toga vidimo da lokalitet predstavlja značajan primjer kontinuiteta života, smrti i memorije prostora od prapovijesti do osmanskog doba.

Ključne riječi: gradina, Berisalići, Olovo, stećci, fortifikacija, toponimija, Glasinačka kultura

GRADINA BERISALICI NEAR OLOVO: FORTIFICATION, TOPONYMIC AND SEPULCHRAL LAYERS OF A MICROSPACE

Abstract: This paper examines the hillfort in the village of Berisalići near Olovo, focusing on its fortification architecture, the settlement beneath the fort, and the necropolis of stećci at Lavšići. Field data, GPX tracks, historical maps, and

---

¹ Natpis na stećku u nekropoli Lavšići. Vidi: Šefik Bešliagić, *Stećci: Kataloško-topografski pregled* (Sarajevo: Svjetlost, 1971), 253.

toponyms were analyzed in relation to the typology of hillforts (Basler, Korošec, Radimsky) and the cultural-historical framework of the Glasinac culture. Special emphasis is given to the inscription "Here lies Dabiživ on his noble land,"² which reflects the social status of the medieval community. The study also explores the continuity of the toponym Berisalići through Ottoman defters from the 15th to 17th centuries, pointing to the long-lasting identity of the area. The conclusion highlights the site as an important example of continuity of life, death, and spatial memory from prehistory to the Ottoman period.

Keywords: hillfort, Berisalići, Olovo, stećci, fortification, toponymy, Glasinac culture

UVOD

Iliri predstavljaju jedno od najvažnijih prahistorijskih i antičkih stanovništava Balkana, čiji je uticaj posebno bio izražen na području današnje Bosne i Hercegovine. Njihova naselja i fortifikacije, poznate kao gradine, svjedoče o dugotrajnom kontinuitetu života i o složenim društvenim i kulturnim procesima. Prema arheološkim nalazima i historiografskim istraživanjima, gradine su imale višestruku funkciju – od odbrambenih i strateških položaja, do centara ekonomskog i društvenog života.³

U okviru ilirskih plemena, posebno mjesto zauzimaju **Autarijati**, jedno od najznačajnijih plemenskih saveza u unutrašnjosti Balkana. Njihovo jezgro prostiralo se na području gornjeg Podrinja, Glasinca i jugoistočne Bosne, što potvrđuju arheološki nalazi iz starijeg željeznog doba.⁴ Salmedin Mesihović naglašava da se Autarijati ne mogu posmatrati izolirano, već u širem kulturno-historijskom okviru glasinačke kulturne grupe, koja je tokom halštatskog perioda razvila snažne materijalne i duhovne osobine.⁵

Glasinačka visoravan predstavlja ključno područje u kojem su istraživanja (od kraja XIX stoljeća do danas) potvrdila postojanje složene društvene organizacije Ilira, sa monumentalnim tumulima, gradinama i bogatim

---

² Inscription on a stećak in the Lavšići necropolis. See: Šefik Bešliagić, *Stećci: A Catalog-Topographic Survey* (Sarajevo: Svjetlost, 1971), 253.

³ Salmedin Mesihović, *Ilirike* (Sarajevo: Autorsko izdanje, 2014), 15-18.

⁴ Salmedin Mesihović, *Historija Autarijata* (Sarajevo: Filozofski fakultet, 2014), 40-47.

⁵ Salmedin Mesihović, *Ilirike* (Sarajevo: Autorsko izdanje, 2014), 46.

grobnim inventarom.⁶ Arheološki radovi Truhelke, Fiale i kasnije Govedarice pokazali su da je riječ o jednoj od najsnažnijih kulturnih cjelina starijeg željeznog doba na Balkanu.⁷ Upravo se u Glasincu može pratiti i etnička definicija Autarijata, koje antički izvori smještaju u područje između Drine, Lima i Bosne, što omogućava njihovo povezivanje i s prostorom današnjeg Olova.⁸

Gradine u okolini Olova, uključujući i gradinu u selu Berisalići, uklapaju se u širi obrazac ilirskih fortifikacija koje su pripadale Autarijatima ili su bile pod njihovim kulturnim i političkim uticajem. Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine bilježi lokalitet **Olovac** – praistorijsku gradinu i srednjovjekovni grad na kamenitom obronku kod Olova, sa ostacima bronzanog koplja, temelja kula i zidina, što ukazuje na kontinuitet naseljavanja od kasnog bronzanog i željeznog doba do srednjeg vijeka.⁹ Važno je naglasiti da se lokalitet Olovac, evidentiran u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine, ne može poistovjetiti s gradinom u selu Berisalići. Iako oba lokaliteta pripadaju istom širem geografskom prostoru i pokazuju slične morfološke karakteristike (uzvišen položaj, fortifikacijske elemente i indicije višefaznosti), riječ je o dva prostorno i topografski odvojena lokaliteta. Gradina u Berisalićima predstavlja zaseban, do sada neevidentiran fortifikacijski kompleks, čija se interpretacija temelji na terenskoj prospekcijskoj i komparativnoj analizi. Neposredno ispod utvrđenja Olovac nalazio se franjevački samostan sa crkvom, a u dolini razvijeno srednjovjekovno naselje Olovo, koje je svoj ekonomski značaj crpilo iz rudarenja i trgovine olovom.¹⁰

U ovom radu povezuju se lokalni terenski podaci s tipologijom gradina u Bosni (prema Đuri Basleru),¹¹ etničko-kulturnim okvirom Autarijata i geološkim osobenostima Dinarida,¹² čime se nastoji dati šira interpretacija položaja i značaja gradine u Berisalićima. Pored stambenih slojeva, na prostoru gradine i njenog podgrađa prepoznaju se i **sepulkralni slojevi**, tj. arheološki

⁶ A. Benac – B. Čović, *Glasinac I – bronzano doba*, Sarajevo, 1956; A. Benac – B. Čović, *Glasinac II – željezno doba*, Sarajevo, 1957.

⁷ Borivoj Čović, *Od Butmira do Ilira* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1976), 269–319.

⁸ Strabon, *Geographica*, 7.5.7, u *The Geography of Strabo*, prev. Horace Leonard Jones (Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1924), Loeb Classical Library 182, dostupno online na: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/texts/Strabo/7E*.html.

⁹ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 3, Sarajevo, 1988, str. 76.

¹⁰ P. Anđelić, *Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978, str. 340.

¹¹ Đ. Basler, *Praistorijske gradine u Bosni*, Sarajevo, 1969.

¹² S. Mesihović, *Ilirika*, str. 31–35.

ostaci povezani sa ukopima i grobnim praksama (nekropole, stećci, grobne konstrukcije).

Cilj rada

Područje Olova u srednjem vijeku predstavljalo je važnu komunikacijsku i privrednu zonu. Smješteno na raskrsnici prirodnih putnih pravaca između Bosne, Podrinja i srednje Hercegovine, ovo područje je obilježeno brojnim arheološkim ostacima fortifikacija, nekropola stećaka i starih puteva.¹³ U ovom radu predstavljamo preliminarnu analizu lokaliteta *Berisalići*, jedne srednjovjekovne gradine sa podgrađem i pratećom nekropolom stećaka *Lavšići*,¹⁴ te trasom karavanskog puta.

Metodologija

Istraživanje je provedeno kombinacijom terenskih i kabinetskih metoda. Na terenu je izvršena vizualna prospekcija lokaliteta uz osnovna mjerenja (dužina zida $\approx$ 300 m), evidentiranje položaja i orijentacije struktura, te registracija klesanog kamena i humusnog pokrova. Posebna pažnja posvećena je podgrađu izvan zidina (južno: 3–4 objekta; zapadno: $\approx$ 10 objekata), kao i nekropoli sa stećcima i izvorima vode u neposrednoj blizini.

Kartografski okvir obuhvatio je analizu reljefa (jezičak brijega, zaravan, sedlo) i položaja izvora (Studenac i drugi), kao i odnosa gradine prema dolini Gošić (Studenci, Rasadi, Trnica, Brezik/Jablanje). U interpretaciji su korišteni toponimi iz gruntovnih evidencija iz 1898. godine (Kapa, Peharac, Gošić).¹⁵

Analizirane su austrougarske topografske karte druge vojne izmjere (1806–1869), kao i JNA topografske karte iz 20. stoljeća,¹⁶ s ciljem uokviravanja

---

¹³ *Krivaja kroz prošlost: zbornik radova s okruglog stola „Rijeka Krivaja kroz prošlost (prostor, vrijeme, ljudi)“, održanog 19. 9. 2014. godine u Olovu*, Sarajevo: Institut za istoriju; Udruženje za modernu historiju, 2016.

¹⁴ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 3: Arheološka nalazišta, regija 14–25*, ur. Đuro Basler, Borivoj Čović, Nada Miletić, Veljko Paškvalin, Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1988.

¹⁵ *Gruntovne knjige iz 1898. godine za K.O. Berisalići*, Gruntovnica Suda u Visokom; gruntovni uloži br. 22, 42 i 43.

¹⁶ *Second Military Survey of the Habsburg Empire (1806–1869)*, Arcanum Maps, pristupljeno 13. septembra 2025, <https://maps.arcanum.com>; *Topografska karta JNA 1:25.000, list Kladanj 11*, dostupno na: https://www.topografskakarta.com/jugo/download/srb_25/kladanj_11/kladanj_11.html, pristupljeno 13. septembra 2025.

promjena u mreži komunikacija. Komparativna analiza izvršena je usporedbom morfologije lokaliteta sa tipologijom gradina iz literature (Basler, Radimsky, Korošec).

Geološki okvir određen je identifikacijom podloge kao dijela dinarske karbonatne platforme (Dinaric limestone), što je relevantno za razumijevanje dostupnih građevinskih materijala i erozijskih procesa.¹⁷

GPX trag omogućio je rekonstrukciju osnovnog perimetra gradine i približnog rasporeda objekata. Terenska opažanja dopunjena su analizom historijskih karata na kojima su ucrtani karavanski putevi, čime je osigurana veza između savremenih podataka i šireg historijskog konteksta.

Na osnovu terenskih opažanja, u radu se polazi od hipoteze da je lokalitet Berisalići sadržavao prahistorijski sloj (rovovi i tumuli) koji je u srednjem vijeku doživio fortifikacijsku adaptaciju, a u osmanskome periodu bio naseljen selom. Time se pretpostavlja kontinuitet korištenja prostora kroz više historijskih epoha, iako konačna datacija zidova ostaje otvorena.

Ograničenja

Nisu provedeni arheološki iskopi niti geofizička mjerenja na lokalitetu u ovom trenutku. Interpretacija se temelji na vidljivim ostacima i usporedbi s regionalnom literaturom.

Debljina humusnog pokrova nije precizno izmjerena (procjena iz terena: tanji pokrov, varijabilan).

Geološki i hidrološki okvir

Lokalitet leži u području dominiranom dinarskim krečnjakom — dio je Dinarida, velike Mesozojske karbonatne platforme (Dinaric carbonate platform / Dinaric Karst). Karakteristika ovih formacija su relativno bijeli do sivkasti masivni krečnjaci i dolomiti, često jako razlomljeni i podložni karstifikaciji; takav kamen često je korišten kao građevinski materijal (suhozid, kvadri).

---

¹⁷ *Encyclopedia Britannica*, pristupljeno 13. septembra 2025; *ResearchGate*, pristupljeno 13. septembra 2025.

Geološki okvir objašnjava prisutnost bijelog klesanog kamena na zidu i opću raščlanjenost terena.¹⁸

REZULTATI I OPIS LOKALITETA

Položaj i oblik

Gradina je položena na manjem uzvišenju koje se izdiže iznad doline Gošić (Sl. 1). Jednom svojom stranom naslanja se na višu kotu Kape (814 mnv), iz koje je i „izrasla“, dok se ostalim dijelom poput jezička izdužuje prema dolini. Relativna visinska razlika je značajna: sa zapadne strane gradina se uzdiže oko 50 metara iznad doline Gošić, dok je sa južne strane visoravni Jablanje izdignuta oko 25 metara. Visoravan se dalje od gradine postupno izdiže, te na udaljenosti od oko 150 metara dostiže gotovo istu visinu. Gradina posjeduje dominantan položaj u odnosu na okolni prostor, izuzev sjeveroistočne strane, gdje se vezuje za kotu Kape (814 mnv). Većina pristranaka je strma i prirodno teško pristupačna, što dodatno doprinosi odbrambenoj funkciji lokaliteta.

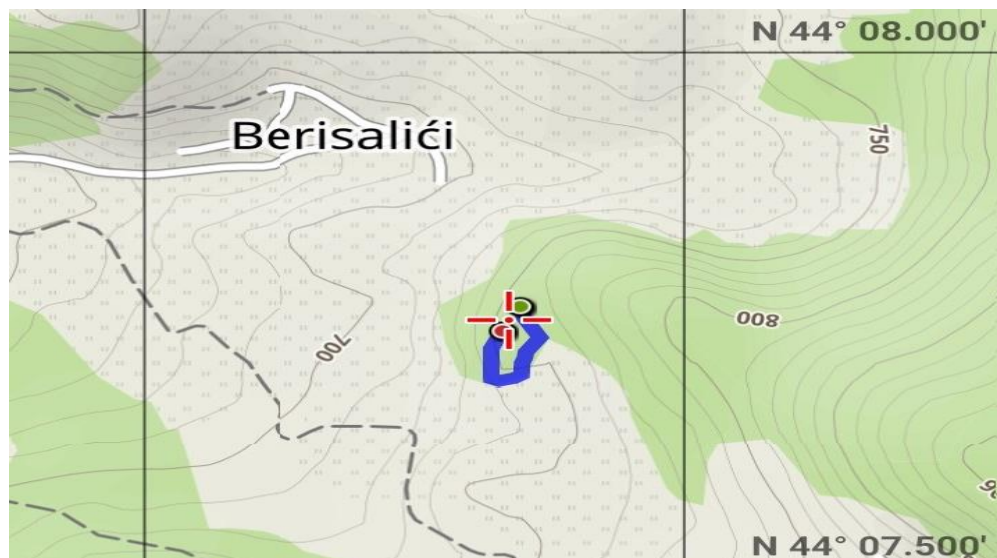

Slika 1. Položaj gradine Berisalići kod Olova (aerofotografija)
– snimak iz zraka koji pokazuje dominantnu poziciju gradine iznad doline Gošića.

---

¹⁸ Ibid.

Reljef ispod gradine (Gošić polje / danas toponimi Studenci, Rasadi, Trnica, Brezik/Jablenje): duljina polja ≈ 2 km, širina do ≈ 1 km. Polje blago pada prema Stupčanici, omeđeno grebenima sjeverno i južno; i dodatni izvori. (Sl. 2.)

Slika 2. Položaj gradine Berisalići na topografskoj karti (s prikazom reljefa i okoline: Gošić polje, Studenci, Rasadi, Trnica, Brezik, Jablenje).

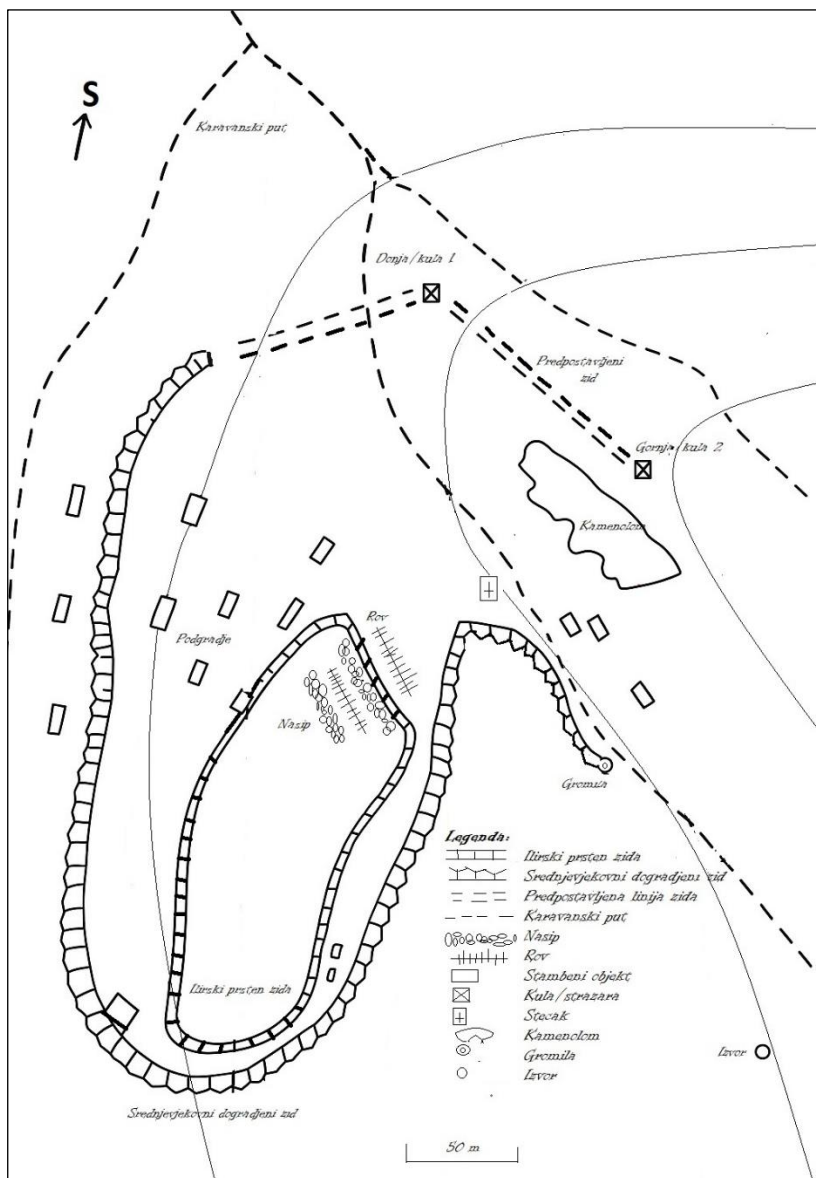
Arhitektonsko i prostorne karakteristike gradine

Gradina *Berisalići* smještena je na uzvišenju bez izvora vode, što je tipično za fortifikacije koje su morale imati cisternu ili oslonac na okolne izvore. Uočeno je više tačaka zidina i kula koje ukazuju na perimetralni zid sa dodatnim kulama za osmatranje i odbranu. Na zapadnoj strani pretpostavlja se da je zid djelimično pratio prirodne stijene.

Zaravanak na vrhu brijega, predviđen za naseljavanje i gradnju fortifikacije, ima poligonalni oblik. Dužina mu iznosi oko 100 metara, a širina oko 50 metara. Gradina se nalazi na istočnom rubu olovske kotline, na raskrsnici dvaju karavanskih puteva: jednog koji dolazi sa jugoistoka, iz pravca Glasinca, i drugog koji dolazi sa juga. Takav položaj jasno potvrđuje stratešku ulogu gradine u kontroli komunikacija.

U podnožju gradine, uz trasu karavanskog puta, nalazi se **podgrađe** sa nizom terasa na kojem su bili objekti. To sugeriše na naseljeni dio u kojem su se

nalazile stambene kuće i radionice. Funkcija podgrađa bila je vezana uz ekonomsku podršku fortifikaciji, ali i komunikaciju putem karavanskih pravaca. Prostorna organizacija gradine, sa zidinama, kulama i podgrađem, prikazana je na skici (Sl. 3), što omogućava bolju vizualizaciju odnosa između fortifikacije i komunikacijskih pravaca.

Slika 3. Interpretativna skica gradine Berisalići s ucrtanim zidovima, kulama, podgrađem i trasom karavanskog puta.

Fortifikacija

Ukupna mjerena dužina zida: ≈ 300 m (Sl. 3). Na zapadnoj strani pretpostavlja se da je zid djelimično pratio prirodne stijene (zapadna strana s oštrijom padinom / „izohipsom“), što je često rješenje u gradinskoj tipologiji: zid nadopunjuje prirodnu obranu. Ipak, debljina pojedinih segmenata (npr. 80 cm) sugerira i mogućnost da dio zidova potječe iz mlađeg perioda, možda ranovjekovnog ili osmanskog sela. Bez arheoloških iskopavanja datacija ostaje otvorena.

Slika 4. Ugaoni dio unutarnjeg prstena gradine Berisalići (istočna strana) – fragment zidne strukture.

Na sjeveroistočnoj strani, dakle u pravcu sedla kojim se gradina povezuje s matičnim brdom Kapom, nalazi se rov i nasip (gromila). Ovakvi rovovi i nasipi uklapaju se u tip „međašnih gromila“ koje Basler opisuje kao karakteristične za gradine jezičastog tipa (lingulae), gdje je „najslabija točka utvrde osigurana nasipanjem materijala iskopanog iz jarka“¹⁹. Gradina Berisalići u tom smislu prati istu fortifikacijsku logiku.

Posebno je značajno da su na Berisalićima uočena dva uzastopna rova na sedlu, što ukazuje na pojačanu odbrambenu arhitekturu. Basler je i sam isticao

¹⁹ Đ. Basler, „Prethistorijske gradine i njihova zaštita“, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, n.s. VII, Sarajevo, 1954, str. 93–106.

da pojava dvostrukih jaraka svjedoči o većem vojno-strateškom značaju pojedinih gradina i organizovanijem utvrđivanju njihovih prilaza²⁰.

Dr. Josip Korošec ovakve strukture naziva odbrambenim tumulima, smatrajući da su imale prvenstveno strateško-fortifikacijsku funkciju. I zaista, na mjestu gdje je najlakše prići gradini, uzdiže se nasip zemlje koji djeluje kao prirodna granica između gradine i okolnog zemljišta. Ova gromila je očito nasuta od materijala dobijenog kopanjem jarka kroz prirodno stijenje, kako bi se dodatno osigurala gradina na najranjivijem prilazu – sedlu brijega. Ovakvi „limitni tumuli“ najčešće se pojavljuju kod gradina jezičastog tipa (tzv. lingule). Dužina gromile i kanala je preko 15 metara. Visina gromile na sedlu iznosi oko 1,5 metara (vizuelna procjena), dok prema jugu nasip raste, a rov postupno nestaje. Rov/kanal je vremenom vjerovatno zatrpan, pa je danas teško procijeniti njegovu punu dubinu. Basler navodi niz karakterističnih gradina s limitnim tumulima (Vrletnica u Dragolovcima kod Kulaša, gradina istočno od Blagaja na Sani, gradina Zecove kod Prijedora, Gračac u Podboru u Gornjoj Rami, Veliki Gradac u Šćitovu kod Fojnice i dr.), što potvrđuje uklapanje gradine Berisalići u isti tip. (Sl. 3)²¹

Kamen za suhozid gradine vađen je u samom sedlu, na obroncima Kape, gdje je i danas vidljiv trag kamenoloma. Na istom lokalitetu, bliže Kapi nego samoj gradini, nalazi se i usamljeni oboreni stećak. To može ukazivati na to da su bosanski krstjani, koji su u srednjem vijeku nastanjivali ovaj lokalitet, upravo ovdje klesali stećke, koje su potom transportovali na obližnju nekropolu Lavšići. Na jugoistočnom uglu primijećen je fino klesan kamen, dok su kameni zidovi debljine 60–80 cm. Vanjske i unutarnje strane zida su ravne i precizno obrađene, što svjedoči o kvalitetnoj gradnji. Danas su zidovi vidljivi u visini od 20 do 50 cm iznad tla.

U jednoj tački (jugoistočni kut) uočen je fino klesani kameni blok (ugaoni kamen) — to upućuje na lokalnu upotrebu ispravno obrađenog kamena (kvader) pri pojačavanju ugla. Zid se na tom mjestu lomi pod približno 70° (mjerena terenski procjena).

Tehnika gradnje: pretežno suhozid / nasip od lokalnog kamena, s ubacivanjem klesanih blokova na kritičnim mjestima (ugao, vrata) — ovo se podudara s opisom Baslera o većini gradina u BiH.

---

²⁰ Ibid., str. 93–106.

²¹ Đuro Basler, *Prilozi proučavanju gradinskih naselja u Bosni i Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, n. s., Arheologija, sv. 9, Sarajevo 1954, str. 20–25. Dostupno online: <https://fmks.gov.ba/download/zzs/1954/7-1954.pdf>

Ovakav način fortifikacije podsjeća na opise Ćire Truhelke sa Glasinca, gdje „niz tvrdih gradova nadvisio svaki vrh i vis“ tvoreći gotovo neprobojan prsten utvrda oko polja.²² Kao i na Glasincu, gradina Berisalići osigurava prirodno ranjivu tačku (sedlo) nasipom i rovom, čime se potvrđuje tipološka srodnost.

Vanjski zidni prsten i kulske strukture

Na istočnoj strani gradine, u nastavku unutrašnjeg prstena, uočava se gromila kamenja koja označava početak vanjskog zida. Vanjski zid gradine formira prstenasti bedem koji obuhvata plato, što je tipična karakteristika prahistorijskih i srednjovjekovnih fortifikacija u Bosni.²³ Međutim, i ovdje ostaje otvoreno pitanje faznosti: iako masivni blokovi sugeriraju stariji (prapovijesni ili srednjovjekovni) sloj, nije isključeno da su kasniji stanovnici prilagođavali ili dograđivali postojeće strukture. Ovaj zid, građen od znatno većih kamenih blokova od unutrašnjeg prstena, pruža se prema sjeveru prateći trasu karavanskog puta, a zatim se pod pravim uglom vraća prema unutrašnjem prstenu, obuhvatajući dio podgrađa i objekte koji su izvan prvog prstena. Na zapadnoj strani zid se spušta gotovo do dna terasnog prostora, gdje djelomično presijeca podgrađe i razdvaja ga na dvije zone. Unutar istočnog dijela zidina ostaje zaravan (livada) dimenzija približno 50 × 50 metara, koja je uočljivo nižeg nivoa od gornjih terasa.

Posebno upečatljiva je dionica zapadnog zida, gdje je uočena pravilno oklesana stijena dužine 7–10 metara koja je integrisana u fortifikacijski sistem. U njenoj neposrednoj blizini vidljivi su veliki kameni blokovi, od kojih su neki fino obrađeni u kvadratne forme, što dodatno potvrđuje monumentalnost ovog dijela fortifikacije.

Na sjeveroistočnoj strani lokaliteta, iznad kamenoloma, identifikovane su dvije potencijalne kulske pozicije: **Kula 1 (donja)** i **Kula 2 (gornja)**. Njihova prostorna organizacija i ostaci zidova upućuju na srednjovjekovne adaptacije ilirske gradine.

²² Ćiro Truhelka, „*Prehistoričke gradine na Glasincu*,“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 1891, 3–45.

²³ O prstenastim bedemima gradina vidi: Đ. Basler, *Prehistorijske gradine i njihova zaštita*, Naše starine 2 (1954), 91–93

Kula 2 (gornja kula) smještena je na zaravni iznad kamenoloma, otprilike 25 m iznad gradine. Duž ivice litice dokumentovani su ostaci zida u dužini od oko 20 m, uklesanog u stijenu, s današnjom vidljivom visinom od 30–50 cm (Sl. 5).

Slika 5. Ostaci zida gornje kule (Kula 2) na sjeveroistočnoj strani gradine, dužina zida oko 20 m, djelimično uklesan u stijenu.

Zid je pratio prirodni rub litice, a na njegovom završetku nalazi se pravilno obrađen ugaoni blok kvadratnog oblika (Sl. 6). Ovi elementi ukazuju na plansku gradnju i upotrebu kvalitetno klesanog kamena u fortifikacijskom sistemu.

Slika 6. *Ugaoni klesani blok na završetku zida gornje kule (Kula 2).*

Kula 1 (donja kula) smještena je nešto niže, na istoj litici koja nadvisuje naselje, oko 30 m jugozapadno od gornje kule. Na ovom položaju dokumentovan je pojedinačni klesani kamen pravilnog oblika (Sl. 7), što ukazuje na mogućnost postojanja manjeg fortifikacijskog objekta ili pomoćne osmatračnice.

Slika 7. *Klesani blok na poziciji donje kule (Kula 1), sjeveroistočna litica iznad gradine.*

Oba položaja imaju strateški značaj: litica na kojoj su smještene kule dominira prostorom i omogućava kontrolu karavanskog puta koji prolazi ispod

gradine. Dodatno, na obje pozicije uočeni su prirodni procjepi u stijenama koji vode prema gradini, što sugerira da su mogli biti iskorišteni kao komunikacijski prolazi.

Na osnovu ovih nalaza, može se zaključiti da je gradina Berisalići u kasnijem srednjovjekovnom periodu doživjela adaptaciju i proširenje u složenije utvrđenje, sa dodatnim kuluškim strukturama na strateški izabranim pozicijama.

Plato i pokrov tla

Unutrašnji plato je poligonalnog oblika (ne okrugao), dimenzijama koje omogućuju stambeno i/ili ekonomsko korištenje.

Humusni pokrov: tanak sloj organske zemlje (humus), nije debeli sloj jordskog tla; u praksi to znači da su kulturni horizonti na površini potencijalno i dobro sačuvani ispod humusa, ali da su i izloženi erozijskim djelovanjima i svakodnevnoj poljoprivredi (oranice/pašnjaci). Kako primjećuje Basler, mnoge gradine su danas erodirane, a njihovi kulturni slojevi izmiješani.²⁴

Podgrađe / terase i objekti izvan zida

Ispod zapadne strane, na nekoliko razina, uočene su terase — vjerojatno adaptirane za gradnju objekata ili poljoprivredne radove (kaskadno iskorištavanje padine). Terasa su vrlo vjerojatno antropogene (povezane s naseljavanjem ili kasnijim fazama upotrebe).

Van obrambene linije: južno 3–4 objekta; zapadno do ~10 objekata (niz terasiranih pozicija). To ukazuje na značajno podgrađe (stambeno/ekonomsko) — lokalitet nije samo refugij, već stalno naseljeno središte u jednoj ili više faza.

Hidrologija i izvori

Iako gradina sama nema izvore, u njenoj neposrednoj okolini nalaze se dva izvora ispod zapadnog zida i objekata, te dva do tri izvora na jugoistočnim padinama Kape. Ovi izvori bili su presudni za opskrbu podgrađa i putnika, što dodatno potvrđuje stratešku odabranost lokacije.

---

²⁴ Đuro Basler, *Prilozi proučavanju gradinskih naselja u Bosni i Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, n. s., Arheologija, sv. 9, Sarajevo 1954, str. 30. Dostupno online: <https://fmks.gov.ba/download/zzs/1954/7-1954.pdf>

Stabilni izvori (Studenac ispod podgrađa, dodatni izvori u Jablanju i obroncima Kape) — su ključni za trajnu naseljenost i objašnjava postojanje većeg podgrađa i aktivnosti u dolini (poljoprivreda, mlinovi u kasnijim vremenima).

Komunikacije

Dva pravca prolaze neposredno ispod gradine: (a) zapadni karavanski put (pravac jug–sjever) koji prolazi pod zapadnom stranom; (b) sjeveroistočni put kroz sedlo (pravac jugoistok → sjeverozapad) koji se spaja s prvim. Kontrola raskrsnice dodatno potencira strateški značaj lokaliteta u prometnom smislu.

Put ispod zapadnog zida i objekata je u osmanskome i post-osmanskome periodu poznat kao kiridijski put. Ovaj put se poklapa sa karavanskim putevima ucrtanim na austrougarskoj karti (isprekidana crna linija), a vjerovatno je imao starije predosmanske korijene. I danas je aktivan, što potvrđuje kontinuitet korištenja ovog komunikacijskog pravca. Kroz ovu trasu moguće je pratiti vezu između gradine, podgrađa i ekonomskih tokova regije.

Nekropola Lavšići

Na jugoistoku, oko 500 m od gradine, nalazi se nekropola Lavšići sa 46 stećaka, (Prema Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, 2008) od čega je 7 ukrašeno, a 1 nosi natpis (Sl. 8).²⁵ Dominira tip sljemenjaka (41 primjerak), dok se javlja i sanduk sa dvojnim grobom. Ornamentika uključuje spirale, polumjesec, rozete, tordirane vrpce, krstiće i motiv mača. Ova raznolikost ukazuje na bogatstvo i brojnost zajednice. Natpis na stećku br. 22 posebno je vrijedan, jer bilježi ime i poruku o „plemenitoj zemlji“, što je dokaz visokog društvenog statusa²⁶

²⁵ Bešlić je evidentirao manji broj primjeraka, dok je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika 2005. godine zabilježila 46 stećaka na nekropoli

²⁶ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, *Odluka o proglašenju historijskog područja – Nekropola sa stećcima „Mramorje“ i starim nišanima u Lavšićima, općina Olovo*, „Službeni glasnik BiH“, 12/09.

Slika 8. Nekropola Lavšići – sljemenjaci i natpisani stećak
– prikaz glavnih karakteristika nekropole povezanih s gradinom.

Pored glavne nekropole, u širem prostoru gradine evidentirano je više pojedinačnih stećaka: jedan oboreni u samom sedlu između Kape i gradine, u čijoj neposrednoj blizini se nalazi i mogući kamenolom sa nedovršenim stećkom; te jedan rani primjerak grubog, neukrašenog stećka smješten uz sjeveroistočni zid gradine. Rani primjerak grubog, neukrašenog stećka smješten uz sjeveroistočni zid gradine tipološki se može dovesti u vezu sa najranijim fazama njihove pojave, koje Bešlagić okvirno smješta u kraj XII i XIII stoljeće.²⁷ Njegova prisutnost u neposrednom dodiru s fortifikacijskim strukturama naglašava kontinuitet života na ovom prostoru i povezanost gradinskog kompleksa sa srednjovjekovnim sepulkralnim pejzažem.²⁸

Važno je istaknuti da se u literaturi spominju i primjeri ranijih, grublje obrađenih stećaka, koji se datiraju od kraja XII stoljeća nadalje.²⁹ Njihovo prisustvo u Lavšićima, kao i u neposrednoj okolini gradinskih zidova, dodatno potvrđuje kontinuitet života na ovom prostoru, gdje su gradine služile ne samo kao fortifikacijski i stambeni, nego i kao memorijalni orijentiri.³⁰ Upravo kontinuitet toponimije i prostorna povezanost gradine i stećaka ukazuju da su

²⁷ Šefik Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, Sarajevo, 1982, 32–35.

²⁸ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, *Odluka o proglašenju historijskog područja – Nekropola sa stećcima „Mramorje“ i starim nišanima u Lavšićima, općina Olovo*, „Službeni glasnik BiH“, 12/09.

²⁹ Šefik Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, Sarajevo, 1982, str. 32–35.

³⁰ Isto; vidi i Alojz Benac, *Stećci*, Beograd, 1963, XVII–XXIX.

gradine bile trajni orijentiri u krajoliku, što potvrđuje i Anđelićeva interpretacija da su „stećci često smješteni uz stare gradine i utvrđenja, kao svjedočanstvo trajanja života i smrti na istom prostoru“.³¹

Toponimi kao pokazatelji kontinuiteta memorije prostora: primjer Kape i Peharaca

U neposrednoj blizini gradine i nekropole u Berisalićima zabilježena su dva toponima: **Kapa** i **Peharac**. Toponim *Kapa* se, prema svom morfološkom obliku, može dovesti u vezu s konfiguracijom uzvišenja koje podsjeća na pokrivalo za glavu.³² Međutim, u simboličkoj ravni ovaj naziv može upućivati i na funkciju „pokrivanja“ ili „zaštite“ prostora. U slavenskoj i srednjovjekovnoj duhovnoj tradiciji brdo koje se „nadosi“ nad nekropolom moglo je biti doživljavano kao granica između svijeta živih i mrtvih.³³

Toponim *Peharac*, smješten zapadno od nekropole, u osnovi se može objasniti kao naziv izveden od posude (pehar),³⁴ a u širem simboličkom kontekstu može biti shvaćen i kao metafora „sadržavanja“ i „okupljanja“. U bogumilskoj i staroslavenskoj simbolici pehar predstavlja spoj zemaljskog i nebeskog, odnosno mjesto prelaza i zajedništva, što daje dodatnu dimenziju ovom prostoru.³⁵

Iako ovakva tumačenja ostaju u okvirima interpretativnih mogućnosti, ona su važna jer ukazuju na **kulturni sloj u imenovanju prostora**, gdje se fizička konfiguracija terena i duhovno-pojmovni horizont međusobno prepliću. Na ovaj način toponimi Kapa i Peharac mogu poslužiti kao indikatori **kontinuiteta memorije i upotrebe prostora** od prapovijesne gradine, preko srednjovjekovnih stećaka, do kasnijih osmanskih slojeva.³⁶ U širem kontekstu, zajedno s toponimima Berisalići i Lavšići, ovi nazivi svjedoče o višeslojnoj

³¹ Pavao Anđelić, *Doba srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1966, str. 455–495.

³² Enes Dedić, „Toponomastička građa srednjovjekovne Bosne,“ *Historijska traganja* 15 (2015): 162–163.

³³ Pavao Anđelić, *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne bosanske države* (Sarajevo: ANUBiH, 1982), 45.

³⁴ Enes Dedić, „Toponomastička građa srednjovjekovne Bosne,“ *Historijska traganja* 15 (2015): 164.

³⁵ Dedić, „Toponomastička građa,“ 164.

³⁶ Pavao Anđelić, *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne bosanske države* (Sarajevo: ANUBiH, 1982), 45

percepciji prostora, gdje se u jeziku čuva i naslijeđe prapovijesnih, srednjovjekovnih i osmanskih slojeva.

Poseban značaj ima i toponim *Atlić krš*,³⁷ kojim se i danas označava lokalitet gradine. Naziv svjedoči o snažnoj ukorijenjenosti u kolektivnom pamćenju, a ujedno potvrđuje karakter stjenovitog uzvišenja (krš) koje je služilo kao gradinsko utvrđenje.“

Toponimija i kontinuitet: porijeklo imena *Berisalići* — dokazi i hipoteze

Pitanje kontinuiteta imena *Berisalići* i njegove veze s lokalnom gradinom i nekropolom predstavljaju važan dio interpretacije krajobrazne povijesti ovog prostora. Preliminarni zaključak koji ovdje iznosimo jest sljedeći: topografska i arhivska kontinuitet-nit upućuje da današnji toponim odražava višestoljetnu lokalnu memoriju (s mogućom neprekinutom povezanosti s imenom neke istaknute porodice ili domaćina), ali izvorna priroda ove povezanosti zahtijeva potvrdu u arhivskim i arheološkim izvorima.

Dokazni niz koji podupire tu pretpostavku sastoji se iz tri vrste podataka: (1) arhivskih pomina u tahrir/defter zapisima, (2) arheološko-epigrafskih dokaza (natpis na stećku) te (3) prostornih i toponomastičkih podataka koji povezuju gradinu i nekropolu.

Prvo: najstariji pouzdani pisani trag o selu *Berisalići* pojavljuje se u turskom tahriru (sumarnom popisu) iz 1468/69; izvještaj navodi selo «Berisalić» u okviru timara Jusufa iz Janbola i navodi broj domaćinstava i prihod, što potvrđuje egzistenciju naselja i površnu vezu s upravnom (timarskom) strukturom već u 2. polovini XV. stoljeća.³⁸ Sljedeći detaljniji defter iz 1604. nadalje navodi selo *Berisalići* (uz nabranje pojedinačnih baština i vlasnika i iznosa prihoda), što pokazuje kontinuitet toponima i kontinuitet

---

³⁷ Atlić krš – lokalni naziv sačuvan u predaji i u savremenoj upotrebi stanovnika sela Berisalići.

³⁸ Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar 2008, str. 215–216 (tahrir: zapis o timaru Jusufa iz Janbola i navođenje sela „Berisalić“).

posjeda/baština u području oko Olova.³⁹ Ove arhivske evidencije ukazuju da toponim nije „novovjekovni“ izum — već je kontinuirano prisutan u dostupnim defterima kroz 450–500 godina.

Drugo: arheološki i epigrafski podaci dodatno podupiru postojanje lokalnog elite/posjedničke strukture. U neposrednoj blizini gradine, u nekropoli Lavšići (koja je u starijim inventarima zabilježena i pod imenom *Berisalići*), nalazi se stećak s natpisom u kojemu se spominje formulacija čije tumačenje glasi (u parafrazi) „Ase leži Dabiživ na svojoj zemlji plemenitoj“⁴⁰ — formulacija i leksička struktura ukazuju na posjednički/statusni iskaz (»plemenita zemlja«), što je tipično za natpise koji označuju imovinski status pojedinaca ili krugova visokog društvenog položaja u srednjovjekovnoj Bosni.⁴¹ Time epigrafski podatak daje jak argument za postojanje lokalno značajne porodice (ili roda) koji je u daljoj tradiciji mogao ostaviti i ime na toponimu. (O napomeni: Bešlagić je ranije u literaturi lokalitet vezivao uz označeni toponim; isto mjesto obrađeno je i u lokalnoj terenskoj studiji).

Treće: prostorna kombinacija — gradina iznad sela, skupljena mreža pojedinačnih stećaka oko sedla i veća nekropola na 500 m udaljenosti — vrlo je tipična za dugotrajan kontinuitet upotrebe prostora: fortifikacija (kontrolna tačka / gospodarski centar) + podgrađe + memorijalna polja/nekropole. To je jednako arheološki argument za dugotrajan lokalni autoritet koji je mogao ostaviti trajni toponim.

Interpretacija i alternative — koliko možemo i koliko ne smijemo tvrditi

1. Najvjerojatnija i najjednostavnija hipoteza: *Berisalići* toponim potječe od prezimena/imenice u obliku plemensko/porodičnog imena (tipično formiranog sufiksom *-ići*), te označava »naselje/posjede članova porodice (roda) Berisalić«. Ovakav proces imenovanja je u području

³⁹ *The 1604 Detailed Register of the Bosnian Sanjak* / Obradio: Adem Handžić, Bošnjački institut Zürich – Odjel Sarajevo & Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2000, str. 259/60 (popis sela Berisalići) i str 924 (baština Berisalića u selu Brijevići – Dretelj).

⁴⁰ Bešlagić, Šefik. *Stećci – kultura i umjetnost*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1982, str. 43.

⁴¹ Terenski i inventarni podatci o natpisu stećka i nekropoli Lavšići; Bešlagić (katalog) i lokalna terenska dokumentacija (vidi također zapis u priručnom dokumentu o gradini Berisalići).

Balkana vrlo čest i dobro dokumentiran za srednji vijek i novije razdoblje.⁴²

2. Alternativne mogućnosti koje treba ozbiljno razmotriti: (a) da je ime zapravo nastalo u novijem periodu po nekoj drugoj obitelji pa je naknadno «prilijepilo» na starije lokalitete; (b) da se radi o arhaičnom toponimu koji nije izravno vezan uz prezime (npr. topografska ili industrijska etimologija) i/ili (c) da su varijante koje zapažamo u turskim defterima (npr. „Hlapići“, „Lišca“, „Halabišić“, „Hlavšići“ — kako ih zapisuje popisivač) rezultat paleografske/ortografske greške, lokalnog izgovora ili administrativne preinake, pa stoga neka podudaranja trebaju biti provjerena u originalnim defter-dokumentima.⁴³

S obzirom na navedeno, preporučujemo u tekstu raditi razlikovanje između tri razine tvrdnji:

- **Jakog dokaza** (dokumentarni kontinuitet toponima u defterima XVII.–XVI. st.; epigrafski dokaz o postojanju lokalne elite);⁴⁴
- **Umjerene hipoteze** („toponim vjerojatno odražava prezime/ime roda koji je vlasnički djelovao na ovom prostoru“);
- **Slabe tvrdnje** (npr. neposredna tvrdnja da su *Berisalići* ‘plemići’ u modernom značenju, ili da je prezime identično s današnjim bez genealogskog dokaza)⁴⁵.

Od podgrađa do sela: kontinuitet naseljavanja u Berisalićima

Za razliku od pojedinih gradina koje su tokom srednjeg vijeka razvile gradska naselja ili rudarske varoši, gradina u Berisalićima nije prerasla u urbani

⁴² Opće o toponomskim procesima u ruralnoj Bosni i formiranju prezimena kao toponima (komparativne studije): vidi npr. P. Anđelić, *Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo: ANUBiH; te diskusiju u literaturi o nastanku sela po imenu roda.

⁴³ Varijante u defterima (paleografske i administrativne greške) — vidi ured. opaske u Handžićevom izdanju i komentare u lokalnim studijama; osobito obratiti pozornost na moguću mogućnost da je *Hlapići* u defteru paleografski ekvivalent današnjem *Lavšići* (potrebno konzultirati originalne turske listove).

⁴⁴ Za spajanje arheologije, epigrafije i arhivistike u interpretaciji lokalnih posjeda vidi metodologiju u: P. Anđelić, *Studije...* i u rezultatima istraživanja lokalnih nekropola (Bešliagić, katalog stećaka).

⁴⁵ U popisu iz 1850/51. javlja se i prezime Berisalić, što vjerovatno odražava proces formiranja prezimena po toponimu, a ne obrnuto.

centar, već je služila kao uporište i zaštita manjeg ruralnog naselja u njenom podnožju. Takva naselja – **podgrađa** – u bosanskom srednjem vijeku često su bila ekonomski i demografski oslonac utvrda, ali su u većini slučajeva zadržala seoski karakter i tek izuzetno prerasla u varoši.⁴⁶

Podgrađe Berisalića se u osmanskim defterima javlja kao selo, što potvrđuje da je kontinuitet života u ovom prostoru nastavljen i nakon gubitka primarne odbrambene funkcije gradine.⁴⁷ Narodna predanja i analiza terena ukazuju da je naselje u prvim decenijama XIX stoljeća izmješteno iz zone gradine u dolinu, na udaljenost od pedesetak do stotinjak metara. Na novoj lokaciji selo je ostalo trajno naseljeno, dok su gradina i nekropola sa stećcima ostali kao svjedoci starijih slojeva života i smrti.⁴⁸

Ovakva transformacija naselja – od podgrađa uz gradinu, preko osmanskog sela, do pomjeranja u dolinu – uklapa se u širi obrazac kontinuiteta naseljavanja na prostoru Bosne i Hercegovine, gdje je vezanost stanovništva za određeni mikroprostor nadživljavala promjene političkih i društvenih poredaka.⁴⁹

Materijalni ostaci podgrađa: klesani blokovi i predanja

Na terasama pod gradinom evidentirani su deseci klesanih kamenih blokova dimenzija približno $1 \times 1 \times 0,8$ m (Sl. 3), a neki i znatno većih pravougaonih oblika. Njihova pravilna obrada i kvaderna forma ukazuju na srednjovjekovno porijeklo, kada se u bosanskom graditeljstvu razvila tehnika klesanja i primjene pravilnih kamenih blokova u izgradnji utvrda, crkava i stambenih objekata.⁵⁰ Zbog svoje mase i nepraktičnosti vjerovatno nije transportovan, dok su manji i pogodniji blokovi korišteni kao građevinski materijal u kasnijim stoljećima.

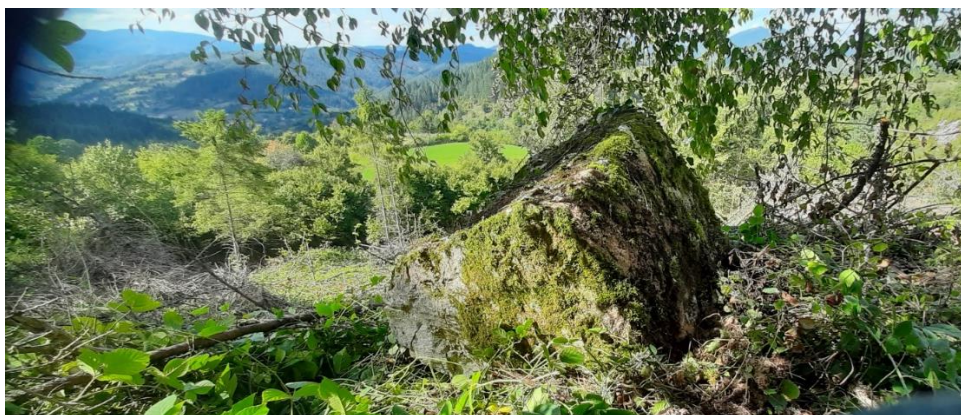
⁴⁶ Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države* (Sarajevo: Svjetlost, 1957), 97–100.

⁴⁷ Pavao Anđelić, *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne bosanske države* (Sarajevo: ANUBiH, 1982), 45–47.

⁴⁸ Salmedin Mešić, „Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva – značenje, istraženost i potencijali budućih istraživanja,“ *Historijska traganja* 14 (2014): 187–190.

⁴⁹ Desanka Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države* (Sarajevo: ANUBiH, 1978), 15–20.

⁵⁰ Đuro Basler, *Prehistorijske gradine i njihova zaštita*, Naše starine VII, Sarajevo: Zemaljski muzej BiH, 1954, str. 7–9.

Slika 9. Klesani blok kamena na terasi podgrađa
– primjer fino obrađenog građevinskog kamena pronađenog u zoni podgrađa.

Na prostoru podgrađa evidentirana je i klesana stijena (Sl. 7) koja se može tumačiti kao dio fortifikacijskog vanjskog prstena ili kao unutarnji zid objekta, s obzirom na obradu i položaj uz padinu. Ovakva ambivalentnost najbolje pokazuje da interpretacija ostaje u granicama pretpostavke, jer jedino iskopavanja mogu potvrditi izvornu funkciju i dataciju. Ovakvi slučajevi, gdje prirodna stijena biva uključena u odbrambenu strukturu, poznati su i na drugim gradinama u Bosni, što potvrđuje prilagodljivost srednjovjekovnih graditelja lokalnom reljefu.

Slika 10. Klesana stijena u podgrađu – mogući dio vanjskog prstena ili zida objekta

Narodna predanja bilježe da su se na toj zoni nalazile tzv. „magaze“ (skladišni objekti), iz kojih je stanovništvo vadilo kamen i koristilo ga za zidanje

kuća sve do sredine 20. stoljeća. Prenosi se i da je u ranijem periodu (krajem 19. i početkom 20. stoljeća) dio obrađenog kamena odvožen volovskim kolima u okolna sela radi gradnje. Prema svjedočenjima mještana, tokom 1950-ih godina kamen s gradine eksploatisan je za izgradnju zemljoradničke zadruge u podnožju. Ovaj podatak svjedoči o trajnom prepoznavanju kvaliteta gradinskog kamena, ali i o modernoj intervenciji koja je mogla uticati na očuvanost zidnih struktura. Ovaj podatak sugerira da je lokalitet u novije doba korišten kao kamenolom, što može objasniti nedostatak pojedinih segmenata zidnih struktura. Ovakva praksa korištenja ruševina kao „kamenog skladište“ potvrđena je i na drugim srednjovjekovnim lokalitetima u Bosni i Hercegovini.⁵¹

Na osnovu materijalnih ostataka i predanja može se pretpostaviti da je podgrađe Berisalića imalo razvijenu graditeljsku strukturu već u srednjem vijeku, dok je u osmanskome periodu nastavilo život u transformisanom obliku, koristeći ostatke starijih objekata. Time se potvrđuje kontinuitet naseljavanja i funkcionalne upotrebe prostora, od utvrde i nekropole do ruralnog naselja.

Interpretacija i tipologija

Tip gradine: morfološki i konstrukcijski elementima gradina pripada tipu prapovijesnih (ilirskih) gradina u Bosni — jezičastog/lingularnog tipa s međašnim nasipom/limitnim tumulom na sedlu i suhozidnim/ nasipnim bedemima. Basler u svojim analizama naglašava da su „gradine jezičastog tipa osobito raširene u Bosni“ i da njihovi rovovi i gromile nisu samo fizička barijera, nego i „jasan indikator višefaznog korištenja lokaliteta“.⁵² Ova Baslerova zapažanja jasno se mogu primijeniti i na Berisaliće.

Truhelka je još krajem XIX stoljeća isticao da su gradine na Glasincu „sagrađene tako da nadziru sve prolaze i puteve“ i da su često kružnog ili eliptičnog tlocrta s nasutim kamenim bedemima.⁵³ Sličan obrazac vidljiv je i kod Berisalića: poligonalni plato, suhozidna gradnja, te istaknuta kontrola karavanskih komunikacija

⁵¹ Alojz Benac – Borivoj Čović, *Glasinac II – Željezno doba*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH, 1957, str. 15–16.

⁵² Đuro Basler, „Prilozi proučavanju gradinskih naselja u BiH,“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, n. s. Arheologija, sv. 9, Sarajevo, 1954, str. 73. Dostupno na: <https://fmks.gov.ba/download/zzs/1954/7-1954.pdf>

⁵³ Ćiro Truhelka, „Prehistoričke gradine na Glasincu,“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 1891, str. 305–315.

Faznost upotrebe: vjerojatno višefazna — rani prapovijesni horizont (Iliri) s trajnim naseljem; kasnija readaptacija (rimskog / ranorimskog razdoblja) u pojedinim slučajevima gdje se pojavljuje žbuka; srednjovjekovno i novovjekovno korištenje područja u podgrađu (korištenje kao pašnjak, putna komunikacija, mlinovi u dolini). Basler upozorava na moguće rimske nadogradnje u nekim slučajevima (žbukane konstrukcije), stoga treba biti otvoren za dodatne faze.

Funkcija: kombinirana obrambeno-stambeno-ekonomska funkcija (kontrola stoke, skladište/obrana, kontrola komunikacija i izvora).

Diskusija (usporedba i implikacije)

Kompleks gradine Berisalići, podgrađa, karavanskih puteva i nekropole Lavšići čini jedinstven kulturni pejzaž. Gradina je imala odbrambenu funkciju i kontrolu puta, podgrađe ekonomsko-socijalnu dimenziju, dok je nekropola svjedočila o duhovnom i identitetskom aspektu zajednice. Simbolika toponima potvrđuje da se radi o prostoru koji je u srednjem vijeku imao i funkciju svetog pejzaža.

Basler je već 1954. naveo niz gradina sa sličnim fortifikacijskim elementima (Vrletnica kod Kulaša, Zecove kod Prijedora, Gračac u Podboru, Veliki Gradac u Ščitovu, Gostijevanj u Lisičićima).⁵⁴ U ovaj niz se po morfologiji i fortifikacijskim rješenjima može dodati i gradina Berisalići.

U poređenju sa gradinama Glasinca, gdje su — prema Truhelki — čak i najmanje staze bile „utvrđene gradovima“ raspoređenim u lanac,⁵⁵ Berisalići pokazuju sličnu funkciju nadzora raskrsnice komunikacijskih pravaca. Ovakvo pozicioniranje upućuje na pripadnost širem kulturnom obrascu glasinacke kulturne grupe.

Geološki kontekst (dinarski krečnjak) objašnjava lokalno dostupni građevinski materijal (bijeli klesani kamen) i način gradnje suhozidom; šira geologija Dinarida je Mesozojska karbonatna platforma (Dinaric carbonate platform / Dinaric Karst), što treba navesti u interpretaciji i pri analizi

---

⁵⁴ Đuro Basler, „Prilozi proučavanju gradinskih naselja u BiH,“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, n. s. Arheologija, sv. 9, Sarajevo, 1954, str. 89-90. Dostupno na: <https://fmks.gov.ba/download/zzs/1954/7-1954.pdf>

⁵⁵ Ćiro Truhelka, „Prehistoričke gradine na Glasincu,“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 1891, str. 305–315

materijala. Na osnovu terenskih podataka postojanje prahistorijskog horizonta može se uzeti kao izvjesno, ali karakter i datacija zidova ostaju otvoreni za dalja istraživanja.⁵⁶

Vanjski zidani prsteni sa monumentalnim blokovima, kao i kulske pozicije na sjeveroistočnoj strani, dopunjuju ovaj okvir i ukazuju na mogućnost srednjovjekovne adaptacije gradine, pri čemu su prapovijesni temelji mogli biti prošireni i ojačani novim fortifikacijama. Time se Berisalići mogu razmatrati u širem obrascu višefaznih utvrđenja Bosne i Hercegovine, gdje se antički ili prapovijesni lokaliteti često koriste i nadograđuju u srednjem vijeku.⁵⁷

ZAKLJUČCI

- Na osnovu terenskih podataka, karata, toponima i nekropole, lokalitet Berisalići kod Olova može se prepoznati kao važan prapovijesni lokalitet u okviru sjeverne varijante glasinačke kulturne grupe, a u srednjovjekovnom sloju kao fortifikacijsko-stambeni i duhovni kompleks sa značajnom nekropolom stećaka.“;
- Gradina Berisalići je prapovijesni utvrđeni lokalitet (snažne indicije za ilirski horizont) s jasno očuvanim fortifikacijskim elementima (rov/nasip, suhozid, uglovi s klesanim blokovima), poligonalnim platom i razvijenim podgrađem;
- Pored osnovnog prapovijesnog i sepulkralnog sloja, lokalitet pokazuje i elemente koji se mogu tumačiti kao ostaci srednjovjekovne fortifikacije. Vanjski prsten sa masivnim blokovima i kulske pozicije na sjeveroistočnoj strani ukazuju na mogućnost da je lokalitet u kasnijem periodu doživio proširenje i prilagodbu potrebama srednjovjekovne zajednice. Time se Berisalići mogu razmatrati kao višeslojni kompleks čija se fortifikacijska uloga potencijalno protezala od ilirskog razdoblja do srednjovjekovne Bosne;
- Položaj na kontrolnoj točki puta i uz obilje izvora čini lokalitet vrijednim daljnjeg arheološkog istraživanja;
- Lakoća dostupnog kamena (dinarski krečnjak) očituje se u izgradnji bedema i u obliku klesanih blokova koji su zatečeni;

⁵⁶ *Encyclopedia Britannica*, pristupljeno 13. septembra 2025; *ResearchGate*, pristupljeno 13. septembra 2025.

⁵⁷ Đuro Basler, *Prethistorijske gradine i njihova zaštita*, Naše starine, sv. 2 (1954), str. 92–95.

- Bogatstvo i raznolikost stećaka u nekropoli Lavšići dodatno potvrđuju značaj lokalne zajednice. Ovaj preliminarni rad predstavlja osnovu za buduća interdisciplinarna istraživanja (arheološka, historijska, etnološka, lingvistička) i inicijaciju šire naučne diskusije;
- Ipak, interpretacije faznosti zidova i podgrađa u ovom trenutku treba posmatrati kao radne hipoteze, koje tek buduća arheološka istraživanja mogu potvrditi ili odbaciti.

CONCLUSIONS / SUMMARY

- Based on field data, maps, toponyms and the necropolis, the site of Berisalići near Olovo can be identified as an important prehistoric site within the northern variant of the Glasinac cultural group, and in the medieval layer as a fortification-residential and spiritual complex with a significant stecak necropolis;
- Gradina Berisalići represents a prehistoric fortified site (with strong indications of an Illyrian horizon) with clearly preserved fortification elements (ditch/rampart, dry-stone walls, corners with carved stone blocks), a polygonal plateau and a developed sub-fort settlement;
- In addition to the primary prehistoric and sepulchral layer, the site also shows elements that can be interpreted as remains of a medieval fortification. The outer ring with massive blocks and tower-like positions on the northeastern side indicate the possibility that the site underwent expansion and adaptation in a later period to meet the needs of a medieval community. Therefore, Berisalići can be considered a multilayered complex whose fortification role potentially extended from the Illyrian period to medieval Bosnia;
- Its position at a strategic point controlling a route and in proximity to abundant water sources makes the site valuable for further archaeological research;
- The availability of easily accessible stone (Dinaric limestone) is evident in the construction of fortification walls and in the form of carved blocks found on site;
- The richness and diversity of stecak tombstones in the Lavšići necropolis further confirm the importance of the local community. This preliminary work represents a basis for future interdisciplinary research (archaeological, historical, ethnological, linguistic) and for initiating a broader scholarly discussion;

- However, interpretations regarding the construction phases of the walls and the sub-fort settlement should, at this stage, be regarded as working hypotheses, which future archaeological research may confirm or refute.

Preporuke za dalja istraživanja (prioriteti i metoda)

- **Dokumentacijska faza (hitno):**
  - a. UAV fotogrametrija (drone) za stvaranje ortofoto karte i 3D modela (rezolucija cm-scale);
  - b. Geodetsko snimanje zida i terasnog sustava; SNIPPET plan (plan 1:500 i detaljniji 1:200 oko sedla i ugaonog kamena);
- **Geofizička prospekcija:**
  - a. Magnetometrija (za pronalazak dubokih struktura i peći, klesane ploce, koncentracije šljama/žara), i/ili prosječna GPR transekti oko ugla s klesanim kamenom i sedla. Geofizika može locirati ulazne strukture, ostave ispod humusa i raspodjelu podgrađa bez inicijalnih iskopa;
- **Ciljano iskopavanje / sondiranje:**
  - a. Testna sonda (2 × 2 m ili 3 × 3 m) u zoni ulaza/sedla (rov + nasip) — cilj: dokumentirati nastanak nasipa, stratigrafiju (horizonte paljevine, organske horizonti) i eventualne datirajuće materijale (ugljen, keramika).
  - b. Sonda u zoni klesanog kamena / ugaonog bloka (dokaz kamene obrade/konstrukcije);
  - c. Sonda na jednoj terasi ispod zapadne padine gdje je koncentracija objekata (provjeriti dataciju i funkciju).
- **Uzorkovanje i datiranje:**
  - a. AMS ¹⁴C datiranje organske tvari (ugljen, ognjišta) iz nasipnih horizonata ili kulturoloških slojeva;
  - b. OSL datiranje dubokih nasipnih sedimenata (ako je organski materijal izostao);
  - c. Petrološka analiza kamena (mikroskopija/obična petrografija) kako bi se utvrdila lokalna provenijencija i eventualno identifikacija „klesanih blokova“ vs. nasip;
- **Analize tla i izvorne hidrologije:**
  - a. Mikro-morfologija tla (thin sections) iz nasipnih slojeva i humusnog pokrova; analiza organskih ostataka i ušća;
- **Arheobotanika i zooarheologija:** traženje ostataka prehrambenih i stočarskih aktivnosti (pollen, sjemenke, kosti);

- **Program i raspored za pilot-projekt (prijedlog)**

- a. **Faza 0 (0–3 mj.):** UAV + geodetsko snimanje + osnovna dokumentacija + pokušaj zaštite lokaliteta (privremena zabrana oranih radova);
- b. **Faza 1 (3–9 mj.):** Geofizika (magnetometrija + GPR) i analiza rezultata — izbor sonde;
- c. **Faza 2 (9–18 mj.):** Sondiranja (3–6 sonde), uzorkovanje i preliminarno laboratorijsko datiranje;
- d. **Faza 3 (18–36 mj.):** Širi izvođenje iskopa ako rezultati potvrde bogatu stratigrafiju; publikacija preliminarnih rezultata;

Pravna i konzervatorska preporuka

Zbog rizika erozije i poljoprivredne štete (Basler upozorava na brzu dezintegraciju gradina kad se ukloni šumski pokrov), predlaže se hitna pravna zaštita kao arheološkog mjesta (privremena zaštitna mjera) dok se ne provede dokumentacijska faza.

1. Ilustracije i skice

Slika 1. Položaj gradine Berisalići kod Olova (aerofotografija);

– snimak iz zraka koji pokazuje dominantnu poziciju gradine iznad doline Gošića;

Slika 2. Položaj gradine Berisalići na topografskoj karti (s prikazom reljefa i okoline: Gošić polje, Studenci, Rasadi, Trnica, Brezik/Jablenje);

Slika 3. Skica gradine Berisalići autorska rekonstrukcija perimetra zidina, podgrađa s ucrtanim zidovima, kulama, podgrađem i trasom karavanskog puta. (izrađena na osnovu GPX traga i terenskih bilješki);

Slika 4 Ugaoni dio unutarnjeg prstena gradine Berisalići (istočna strana) – fragment zidne strukture;

Slika 5. Ostaci zida gornje kule (Kula 2) na sjeveroistočnoj strani gradine, dužina zida oko 20 m, djelimično uklesan u stijenu;

Slika 6. Ugaoni klesani blok na završetku zida gornje kule (Kula 2);

Slika 7. Klesani blok na poziciji donje kule (Kula 1), sjeveroistočna litica iznad gradine;

Slika 8. Nekropola Lavšići – sljemenjaci i natpisani stećak;

– prikaz glavnih karakteristika nekropole povezanih s gradinom.

Slika 9. Klesani blok kamena na terasi podgrađ;

– primjer fino obrađenog građevinskog kamena pronađenog u zoni podgrađa.

Slika 10. Klesana stijena u podgrađu – mogući dio vanjskog prstena ili zida objekta.

LITERATURA

Aličić, Ahmed S. *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*. Mostar: Islamski kulturni centar, 2008;

Anđelić, Pavao. *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: Svjetlost, 1982;

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine. Tom 3. Sarajevo: Zemaljski muzej BiH, 1988;

Basler, Đuro. „Prehistorijske gradine i njihova zaštita.“ *Naše starine* 2 (1954): 87–98. Sarajevo: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH;

Benac, Alojz, i Borivoj Čović. *Glasinac, Dio I, Brončano doba. Katalog prehistorijske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. Sveska 1. Sarajevo, 1956.

———. *Glasinac, Dio II, Željezno doba. Katalog prehistorijske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. Sveska 1. Sarajevo, 1957;

Bešliagić, Šefik. *Stećci: Kataloško-topografski pregled*. Sarajevo: Svjetlost, 1971;

Britannica. „Dinaric Alps.“ *Encyclopaedia Britannica Online*.
<https://www.britannica.com/place/Dinaric-Alps>;

Čović, Borivoj. *Od Butmira do Ilira*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1976;

Čović, Borivoj. „Glasinačka kultura.“ U *Praistorija jugoslavenskih zemalja V: Željezno doba*. Sarajevo, 1987;

Desanka Kovačević-Kojić. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978;

Govedarica, Blagoje. „Novi antropološki prilozi istraživanja tumula na glasinačkom području.“ *Centar za balkanološka istraživanja, Godišnjak XVII*, knj. 15 (1978). Sarajevo;

Handžić, Adem. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*. Sarajevo: Orijentalni institut, 2000;

Hörmann, Kosta. „Prilozi k' prahistoriji Bosne.“ *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 1 (1889): 65–73;

Kovačević-Kojić, Desanka. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: ANUBiH, 1978;

Mesihović, Salmedin. *Historija Autarijata*. Sarajevo: Filozofski fakultet, 2014. Elektronsko izdanje. <http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/SM-HISTORIJAUTARIJATA>.

———. *Ilirike*. Sarajevo: Autorsko izdanje, 2014. Elektronsko izdanje (CD-ROM).

Strabo. *The Geography of Strabo*. Translated by Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library 182. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1924. Dostupno online na: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/texts/Strabo/7E*.html;

Truhelka, Ćiro. „Iskopine na predistorijskome grobištu na Glasincu.“ *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. Sarajevo;

Truhelka, Điro. „Kopanje starina na Glasincu u godini 1889.“ *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. Sarajevo;

Vego, Marko. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost, 1957;

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. „*Nekropola sa stećcima u selu Lavšići, općina Olovo*.“ Službeni list BiH, br. 45/08. Sarajevo, 2008. Dostupno online: <http://kons.gov.ba> (pristupljeno 21.09.2025.);